

Woord vooraf

Tom, 8 jaar¹.

Juf Lucienne kan bogen op dertig jaar onderwijservaring. Het tweede leerjaar is haar favoriete groep. Ze voelt zich nog altijd even sterk uitgedaagd en geboeid om haar kinderen in vele opzichten te laten groeien. Op de personeelsvergadering van half december brengt ze Tom ter sprake. ‘Dit heb ik nog nooit meegemaakt’, zegt ze. *‘Ik slaag er niet in om Tom, al was het maar vijf minuten, gemotiveerd te krijgen. De enige keer dat hij die vijf minuten haalt, is wanneer hij zijn fantasie de vrije loop laat. Het schokkende is dat hij dan vertelt over video’s die hij samen met zijn papa heeft gezien. Geweld, seks, vechten, ... dat is wat Tom te zien krijgt en daarover gaat zijn fantasiespel, daarover wil hij iets vertellen. Helaas is dat het enige wat Tom boeit.’*

Tom is enig kind. Zijn nog jonge ouders zijn ondertussen gescheiden. Hun relatie was van korte duur en getekend door geweld. Tom werd toegewezen aan zijn mama. Zij woont opnieuw bij haar ouders. In feite zijn het de grootouders die Tom nu opvoeden.

‘Opa brengt Tom ’s morgens naar school en komt hem ’s avonds halen. Elke keer opnieuw is het een gevecht om Tom naar school te krijgen. Door cadeautjes in het vooruit zicht te stellen, overhalen ze Tom om uit de auto te stappen. Elke avond opnieuw heeft de opa een verrassing bij. En gebeurt dit niet, dan is Tom in alle staten.’

Taal, cijferen, sport of bewegingsoefeningen, ... er is niets wat Tom interesseert. *‘Ik moet toegeven dat ik het heel moeilijk heb met Tom. Voor mij is hij een vogel voor de kat. Ik vind dat heel erg maar kan het nog amper opbrengen om voor die jongen wat te doen. Zijn houding stuit me werkelijk tegen de borst en maakt me radeloos.’*

1 De namen die hier worden gebruikt zijn fictief. De geschetste verhalen sluiten erg nauw aan bij authentieke ervaringsverhalen.

Dave, 15 jaar.

Dave is vijftien. Zijn schoolcarrière is tot dusver verre van vlekkeloos verlopen. Altijd weer waren er conflicten. In eerste instantie met zijn eigen onuitgesproken verwachtingen maar even goed met zijn pleegmoeder, die er sinds de dood van haar man alleen voor staat, en met de school. Dave raakte steeds dieper in de knoop en ging steeds vaker de afgesproken grenzen overschrijden. Frustratie en woede brachten hem daartoe. Op school ging het van kwaad naar erger. De inspanningen die van Dave werden gevraagd, kwamen er niet, afspraken werden niet nageleefd, de gedragskaart werd na enkele dagen een vodge papier. Veel goede wil bleef onbeantwoord. Uiteindelijk wou Dave niet meer naar school. Elke dag ruzie. Elke dag opnieuw moeten horen hoe onwillig, zwak en onhandelbaar hij is. Studeren en goede cijfers halen: die droom schrapte Dave van zijn verlanglijstje. Minder verwachtingen dat zou wel leiden tot minder pijn...

Dave ontwapende uiteindelijk en ging niet meer naar school. Tot wanhoop van zijn moeder. Die kreeg hem met geen stokken naar school. Via het CLB kwam de dialoog tussen de school en Dave's thuis opnieuw op gang. Ook Dave werd persoonlijk aangesproken. Zo kwam hij in contact met een bijzonder opvangproject voor jongeren die 'vast' zijn geraakt en voor wie het schoolleven op zijn minst tijdelijk tussen haakjes wordt geplaatst. Roos, de projectverantwoordelijke, wist Dave opnieuw te motiveren voor een tijdelijk alternatief buiten de schoolmuren. De positieve, persoonlijke contactmomenten en het op maat gekozen aanbod gaven Dave opnieuw vertrouwen. Vooral Roos gaf hem het gevoel iemand te zijn. Eigen keuzes kregen vorm en daarmee ook de zin om opnieuw te leren. Dave zit nu terug op de schoolbanken. De schoolpoort bleef voor hem gelukkig open. We hopen voor hem, voor zijn moeder, voor zijn klasgenoten en leerkrachten dat het nu beter met hem gaat.

Van 'in de knoop' naar 'in conflict'

De verhalen van Tom en Dave zijn exemplarisch. Ze maken duidelijk hoe complex en meergelaagd probleemsituaties zijn. Spoelen we het verhaal van Tom of Dave even terug in de tijd, dan komen we uit bij iets wat zich in nagenoeg alle scholen voordoet. Elke school

telt kinderen en jongeren die (steeds nadrukkelijker) in de knoop geraken met zichzelf en hun omgeving. Sommigen van hen – meestal meisjes - trekken zich terug in een donkere, eenzame put van verdriet, onvermogen en stilzwijgen. Anderen laten zien dat ze zich niet zomaar gewonnen geven en gaan een gevecht aan met hun omgeving. Pesten en geweld kunnen hiervan het gevolg zijn.

Pesterijen en geweld op school: het gaat telkens om onduldbare, storende en pijnlijke ervaringen. De juiste omvang laat zich raden. Volgehouden onderzoek is nodig om die realiteit scherper in beeld te krijgen en na te gaan hoe men het verschil kan maken via preventie en remediëring.

Nu al kan met zekerheid worden gezegd dat het leer- en ontwikkelingsproces van leerlingen ernstig onder druk komt wanneer dit soort problemen blijft aanhouden. Dit geldt niet enkel voor de direct betrokkenen. Pesten en geweld werken als een olievlek. Leer-, klas- en schoolgroepen met een verziekt klimaat werken in ieders nadeel. De kans is groot dat ook de leraren/opvoeders in een negatieve spiraal verzeild geraken. Hun beroepsvoldoening daalt terwijl de onveiligheidsgevoelens toenemen. Beheerst en geduldig reageren wordt lastiger. Percepties verenigen zich tot wat fout loopt. Het wordt steeds moeilijker om de belangrijkste en krachtigste pedagogische hefboom, namelijk de positieve band tussen leerling en leerkracht, in handen te nemen en uit te spelen. Meer regels en strengere sancties kunnen dit verlies nooit goedmaken. Toch zoeken mensen heil in die hoek. Vermoedelijk omdat men het belangrijk acht dat wie overlast of leed berokkent niet zomaar vrijuit mag gaan en alleszins geconfronteerd moet worden met de noodzaak van bepaalde grenzen.

Handreiking voor scholen

Deze publicatie wil schoolteams en in het bijzonder de schoolleiding ondersteunen bij de uitbouw en het versterken van het schoolbeleid, vooral met het oog op het aanpakken en voorkomen van pesterijen en andere vormen van geweld binnen de school en haar directe omgeving.

De zoektocht naar hefboomen en bouwstenen doet ons nog meer beseffen hoe belangrijk het is om te blijven kiezen voor een integrale benadering of de zogenaamde ‘whole school approach’. Die benadering is het oriënterende principe in deze publicatie.

Zoals de inhoudtafel aantoont, wordt er zowel aandacht besteed aan het werken in de diepte (mensen en structuren veranderen, versterken, inhoudelijk ondersteunen) als aan het werken in de breedte (aandacht voor alle actoren, zoeken naar ondersteuning, participatiekansen en gedeelde verantwoordelijkheid). Het combineren van beide elementen vergroot de kans op duurzame oplossingen.

Deze handreiking omvat drie onderdelen. Het eerste deel beklemtoont de sleutelrol van het schoolbeleid en reikt heel wat praktische hefboomen aan voor de uitbouw van een fundamenteel, doeltreffend en samenhangend beleid. Met de hulpmiddelen die worden aangeboden kan in elke school de schooleigen preventieve en remediërende aanpak worden getoetst en verstevigd. Het tweede deel is eveneens bijzonder praktisch en presenteert een handvol bruikbare bouwstenen of werkinstrumenten die tijdens de uitvoeringsfase kunnen worden aangewend. In dit deel komen alle schoolbetrokkenen in beeld, dit wil zeggen het schoolteam, de leerlingen en de ouders. Het derde deel verduidelijkt en legitimeert de keuzes die in deze handreiking werden gemaakt. Hier worden de belangrijkste inhoudelijke uitgangspunten en doelstellingen bij elkaar gebracht en verantwoord. De combinatie van wetenschappelijk onderzoek, goede praktijkervaringen in binnen- en buitenland en ons democratisch samenlevingsproject zorgt voor een stevig houvast.

Scholen, begeleiders, CLB-medewerkers, docenten van de lerarenopleiding, ... kunnen het aangeboden materiaal gebruiken als hulpmiddel, inspiratiebron of als achtergrondlectuur. Leidt het ertoe dat scholen krachtiger worden, dat de draagkracht van leraren en schoolteams wordt versterkt en dat nog bewuster wordt gekozen voor een beleid dat ook de moeilijkste leerlingen eerder insluit dan uitsluit, dan zijn we in ons opzet geslaagd.

Dit pakket kan selectief worden aangewend. Wat betekent dat het iedereen vrij staat om eerst en vooral werk te maken van die onderdelen die voor de eigen school het meest relevant zijn. Door in te spelen op de eigen noden, behoeften en motivatie bereikt men wellicht een sneller en beter resultaat.

Om een flexibel gebruik mogelijk te maken werden de drie delen apart uitgewerkt. Ze kunnen elk op zich worden gelezen en aangewend. Wie zich in een bepaald (onder)deel heeft eigen gemaakt, kan nadien vlot de andere (onder)delen raadplegen. Dit neemt natuurlijk niet weg dat er sprake is van een sterke inhoudelijke samenhang tussen de verschillende (onder) delen. Tal van verwijzingen doen die samenhang oplichten.

Om profijt te halen uit deze publicatie volstaan het niet om alle teksten te lezen. Echte veranderingen zijn het gevolg van doelgerichte en volgehouden actie, wat betekent dat men de handen uit de mouwen zal moeten steken. Echt teamwork is nodig om pesten en geweld op school een halt toe te roepen en leerlingen als Dave op een positief spoor te houden. De instrumenten, adviezen en voorgestelde methodieken, die voornamelijk terug te vinden zijn in het eerste en tweede deel, willen scholen de brug helpen slaan tussen theorie (deel 3) en praktijk.

De gekleurde kaders bevatten informatie die iets meer in het oog wil springen. Zo bevatten de gele kaders weetjes, citaten, anekdotes en korte inhoudelijke zijsprongen. In de paarse kaders worden tips aangereikt. Definities en begripsomschrijvingen zijn terug te vinden in de blauwe kaderteksten en alle syntheseteksten werden groen ingekleurd.

Violence in School – Training Action (VISTA)

Deze handreiking bouwt gedeeltelijk verder op het Engelstalige VISTA-vormingspakket ('Violence in Schools – Training Action') dat werd uitgewerkt door zes Europese onderzoeksteams, in het kader van een Comenius 2-project (2003-2006). Het Vlaamse Project Verbondenheid maakte deel uit van dit tijdelijke samenwerkingsverband waarin onderzoek en praktijk bij elkaar werden gebracht. In opdracht van minister Vandenbroucke werd het volledige pakket vertaald en in bepaalde gevallen ook aangepast aan de Vlaamse onderwijscontext. Op www.vista-europe.org kan de integrale tekst, opgesplitst in 'modules' (delen) en 'units' (hoofdstukken), worden geraadpleegd.

Dankwoord

Bij het uitschrijven van deze handreiking kreeg ik deskundig advies van enkele leerkrachten en directies, van collega's van het Expertisecentrum voor Ervaringsgericht Onderwijs en van partners van het Vlaams Netwerk Kies Kleur tegen Pesten. Hun commentaar was verhelderend en aanmoedigend. Een bijzonder woord verdient de netoverschrijdende redactionele adviesgroep bestaande uit Annemie De Smet (OVSG), Bob Loisen (OVSG), Jan Huyghebaert (OVSG), Alain Clits (GO), Joost Laeremans (VVKSO), Kris De Ruyscher

(VVKBAO), Rita Van Durme (Departement Onderwijs) en Evi Neven (Departement Onderwijs). Het laatste dankwoord gaat uit naar de huidige Vlaamse minister van Onderwijs en Vorming, Frank Vandenbroucke. Hij gaf me de opdracht deze handreiking te schrijven en dankzij zijn steun kan deze publicatie aan de hele onderwijswereld worden aangeboden.

‘Opvoeden is het in relatie staan van opvoeder(s) en kind(eren), waarin de opvoeder zich als persoon, als zijn wijze van mens-zijn presenteert, een klimaat creëert dat persoonlijkheidsgroei bevordert en leefsituaties zó hanteert dat deze optimale kansen bieden op zelfontplooiing. Opvoeden in deze opvatting heeft dus niet óók een sociaal aspect naast intellectuele, ethische en andere aspecten, maar is in wezen een sociaal gebeuren.’

J.F.W. Kok (2003), *Asociale jeugd. Resultaat van een cultuur*, p. 69-70.